

Szent-Györgyi Albert és a szegedi városvezetés küzdelmei befogadott egyetemük sértetlenségéért

Bevezetés

Ismeretes, hogy Szent-Györgyi Albert külföldről való hazajövele Klebelsberg tudatos tudományépítő tevékenységének volt köszönhető, hiszen Magyary Zoltán segítségével a kultuszminiszter csábította haza a Cambridge-ben már sikeres karriert befutott, szakmai körökben jól ismert Szent-Györgyi Albertet. Azután úgy adódott, hogy a fiatal kutató éppen egy magyar zöldségben, a paprikában találta meg azt az anyagot, amit korábban számtalan forrásban, kivonható formában, hiába keresett. A C vitamin szegedi felfedezése vezetett Klebelsberg kultúrpolitikájának és a Horthy-korszaknak egyik legnagyobb nemzetközi tudományos elismeréséhez: a Nobel-díjhoz, 1937-ben. Tágabb értelemben tehát tekinthetjük úgy, hogy a magyar Nobel-díj is egy Trianon utáni következmény, aminek kutatása is nagyon érdekes. Jelen munkánkban azonban a már Szegeden otthonra lelt természettudósunk az a közéleti szereplésével szeretnék foglalkozni, amit a Trianon utáni körülmények között, mint egyetemi tanár vállalt fel. Ezt a munkát egyrészt a közéleti problémák iránti elhivatottságból végezte, másrészt mert a felsőoktatás – benne a kutatás helyzete, céljai – mindig is a szívügye volt Szent-Györgyinek.

Két esetben tevőleges szerepe is volt abban, hogy a szegedi egyetem továbbra is fennmaradhatott, illetve abban, hogy – bár behatárolt körülmények között, de – működni tudott. Az első időszak a gazdasági válság hatásaként kialakuló pénzügyi megvonásokat eredményező 30-as évek volt, a második pedig az 1940/41-es tanév, amikor az újonnan megalakult Horthy Miklós Tudományegyetem hivatalosan megválasztott rektoraként dolgozott. Jelen munkámban a Nobel-díjas tudósunk e kevéssé ismert, 30-as évekbeli, Szeged város vezetésével párhuzamosan folyó közéleti működését tárom fel.

Gazdasági nehézségek, restriktív intézkedések

Az 1930-as évek gazdasági nehézségei idővel a felsőoktatásra is kihatottak, és ez a költségvetési támogatások csökkentésében jelentkezett. Már az 1929-es költségvetésben voltak egyensúlyi zavarok. Ezt a következő költségvetési év kiadásainak 5%-os apasztásával igyekeztek kiküszöbölni. 1931-re a világ gazdasági válság elmélyülése a közép-európai országokban pénzügyi csóddal fenyegetett, hazánkban végül Bethlen István kormányának lemondását is eredményezte. Sajnos a gazdasági világválság hatásának kompenzálása ennek ellenére is szükséges maradt, ami újabb restriktív intézkedések bevezetését tette szükségessé.

A probléma megoldása érdekében véleményezési és javaslattevési hatáskörrel 33 tagú országos bizottságot hoztak létre a képviselőház 22, a felsőház 11 tagjából.

(PÜSKI 2015, 110.) A testület javaslatára a dologi költségek apasztása mellett a tisztviselői fizetéseket is csökkentették. A minisztériumok képviselőiből további 6 fős albizottságot hoztak létre. E bizottság az egyetemek esetében az 1931/32-es költségvetési évben 6–10%-os dologi költségcsökkentésről, az átmeneti kiadások 10%-os csökkentéséről, míg a természettudományi kutatások támogatásának 28,6%-os csökkentéséről határozott. A Népszövetség pénzügyi bizottsága, az ún. Tyler-bizottság az állami kiadások további csökkentését tartotta szükségesnek. (LADÁNYI 2002, 9–19.) Mivel a dologi kiadásokat már nem lehetett csökkenteni, a személyi kiadások további visszavágásához folyamodtak: az egyetemi tanárok fizetését 6, az egyéb státuszú oktatókét 5%-kal csökkentették. Emellett csökkentették létszámukat is, ahogy a segédtan személyzetét is, sőt ez utóbbiakat alacsonyabb fizetési osztályba sorolták. Megállapítottak egy ún. „normálstátuszt”, ami az 1929/30. évi állapotnak 10%-kal csökkentett létszáma volt. Ennek a létszámnak az elérésére folyamatos csökkentéssel 6 évet irányoztak elő.

1932 tavaszán a következő évi állami költségvetés tervezetében jelentősen lecsökkentették a szegedi egyetem fenntartási költségeit. Ennek következményeként mintegy 30–35 adjunktusi, tanársegédi vagy gyakornoki állás került veszélybe. Szent-Györgyi azonnal stratégiai megoldást javasolt: az egyetemi dolgozói értekezleten az ő indítványára tanársegédi kamarát hoztak létre, amelynek elnöke Veress Elemér rektor, ügyvezető elnöke pedig Szent-Györgyi Albert lett. (*Délmagyarország* [a továbbiakban *DélMo*] 1932. május 8., 5.)

Fokozódó diákzavargások

Az egyetemek békéjét a folytonos redukciónak mellett a szinte minden őszi kiújuló diákmegmozdulások zavarták meg. A gazdasági világválság következtében jelentkező növekvő megélhetési gondok kiélezték a társadalmi feszültségeket. A helyzetet súlyosbította, hogy az elcsatolt területekről több diplomás költözött át Magyarországra, és itt keresett állást magának. Ennek következtében tehát a frissen végzett diplomás fiataloknak egyre nehezebb lett az elhelyezkedése, ez pedig általános elégedetlenséget szült az egyetemisták körében. Mindez diákzavargásokban és antiszemita jellegű megmozdulásokban öltött testet.

1932 őszén a debreceni egyetem hallgatói követelték a numerus clausus szigorú betartását és a külföldi diplomák nosztrifikálásának beszüntetését (*DélMo* 1932. november 29–30.). Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter a rend érdekében kilátásba helyezte, hogy két hétre bezáratja a debreceni egyetemet, ha a fegyelem nem áll helyre. A szervezkedés azonban tovább folyt a diákok közt és országos demonstrációvá terebélyesedett: november 28-án az ország négy egyetemén (Budapest, Szeged, Debrecen, Pécs) országos sztrájkot hirdettek, és azon a napon a hallgatók délelőtt 11 és 13 óra között nem jelentek meg az előadásokon. A megmozdulást a Csonka Magyarország egyetemi és főiskolai ifjúságának összessége nevében

a Magyar Nemzeti Diákszövetség szervezte, amely mind a négy egyetem rektorához és a kultuszminiszterhez intézett memorandumában adta elő a diákság követelését. Eszerint céljuk az 1920. évi, a numerus claususra vonatkozó törvény szigorú betartása és a törvény 1928-as, módosító rendelkezéseinek hatályon kívül helyezése, továbbá a külföldi diplomáknak a megfelelő arányszámban való nosztrifikálása (*DélMo* 1932. november 29., 3–4) volt.

Szegeden ezt az iratot Schmidt Henrik rektornak Muraközy Boldizsár joghallgató adta át, hangsúlyozva, hogy az „ifjúság összereje” nevében jár el, és ígérte, hogy távol tartják magukat mindenféle erőszakos fellépéstől. Hóman Bálint miniszter a következő módon foglalt állást: „Minden olyan törekvést, ami arra irányul, hogy az egyetem valamely polgárát a tanulás szabadságában megakadályozzanak, elítélek, megakadályozok és megtorlok.” Ezzel szemben azonban leszögezte azt is, hogy: „Nem vagyok hajlandó beleavatkozni az egyetemek autonómiájába csak akkor, ha az egyetemi tanácsok képtelennek mutatkoznának a rend fenntartására.” Majd azt ígérte, hogy „[...] minden eszközzel biztosítani fogja a tanulás szabadságát az egyetem minden diákja számára társadalmi és felekezeti különbség nélkül.” De emellett elítél minden olyan törekvést, ami a keresztény diákság egyetemét akarja felelőssé tenni egyesek cselekedeteiért.

A képviselőházi ellenzék egy része a zsidó hallgatókat ért megaláztatásokat kérte számon a miniszteren, a másik tábor pedig túlzottan zsidóbarátnak tartotta Hóman állásfoglalását. Hóman viszont úgy látta, hogy „a legitim diákegyesületek a rend helyreállításában közreműködtek és vezetőségük higgadtságának köszönhető, hogy az események el nem fajultak.” (*DélMo* 1932. november 30., 1–2.) Hangsúlyozta, hogy a zavargások mögött a diákság nagyon súlyos anyagi és szociális nehézségei állnak, és neki mint miniszternek kötelessége biztosítani a zsidó diákok tanulási szabadságát ugyanúgy, mint a keresztény diákok jövőjét.

A későbbiekben a kormányzat központi intézkedésekkel igyekezett az általános elégedetlenség közvetlen kiváltó okát, a diplomás munkanélküliséget orvosolni. A Minisztertanács 1933. február 3-i ülésén minden minisztérium egy-egy vezető tisztviselőjét megbízta „az állástalan diplomás ifjúság elhelyezkedésének egységes irányításával.” (*DélMo* 1933. február 4., 2.) Ezután a kultuszminisztérium állástalan diplomások kisegítő munkaerőként való állami alkalmazásával próbálta enyhíteni a helyzetet.

Egyetemi redukciók – veszélyben a szegedi egyetem *Jog- és Államtudományi Kara*

A behatárolt anyagi feltételek nehéz feladat elé állították a Gömbös-kormány kultuszminiszterét, Hóman Bálintot. Több politikus és egyetemi tanár már a húszas években felhívta a figyelmet arra, hogy ennyi egyetem és főiskola sok a trianoni

békeszerződés következtében összezsugorodott országnak. A gazdasági válság idejében pedig érthető módon még jobban felszaporodtak a törvényhozásban a négy egyetemet sokalló vélemények. (KEREPESZKI 2010, 110–111.) Annak idején Klebelsberg nagy hangsúlyt fektetett a vidéki tudományegyetemekre, Hóman viszont – a kialakult kedvezőtlen helyzetben – a főváros egyetemét szerette volna megvédeni. A képviselőház pénzügyi bizottságának április 20-i ülésén szólt arról a pénzügyi nehézségről, amit a négy egyetem fenntartása jelent. Rezignáltan jegyezte meg, hogy annak idején túlzott volt a két menekült egyetem (Kolozsvár, Pozsony) újrafelállítása, ebben a gazdasági helyzetben elég lenne az országnak három egyetem is, egy a fővárosban, egy Pécsen és egy a Tiszántúlon. (*DélMo* 1933. április 21., 2.) Azonnal hozzátette, hogy a hallgatók létszáma alapján mind a négy egyetem fennálló szükségletet elégít ki, ám az ülésen elhangzottak aggodalmakat keltettek a vidéki egyetemi városokban. A kormányzat Pécs és Debrecen városát védte, Szeged azonban sajnos elvesztette miniszteri rangú országgyűlési képviselőjét, Klebelsberget, így teljesen kiszolgáltatott helyzetbe került.

Mint ismeretes, Szegeden éppen Trianon következményeként az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében került ideiglenesen elhelyezésre a kolozsvári egyetem. A város régóta szeretett volna felsőoktatási intézményt magának, ezért nagyon lelkesen fogadta be a menekült Ferenc József Tudományegyetemet. Gondot okozott azonban az elhelyezés, hiszen nem voltak kihasználatlan épületek, ezért az egyetemi egységek vagy már meglévő, működő intézményekben kaptak helyet vagy teljesen új épületeket emeltek a számukra. Ekkor épültek Klebelsberg gondos irányítása alatt a Tisza parti klinikák és a Dóm téri kutatólaboratóriumok is. Szeged ügyével tehát mindenképpen foglalkoznia kellett az új miniszternek is, hiszen a Klebelsberg által elkezdett egyetemi építkezések befejezésre vártak. Azt is el kellett dönteni, hogy az egyetem központi épülete – ami akkor az ítélőtábla helyén kapott ideiglenes elhelyezést – véglegesen hová is kerüljön. Ez szolgált a miniszteri látogatás ürügyével, ami többszöri halasztás után, 1933. március 8-án és 9-én valósult meg végre. Hóman Bálint – aki Lázár Andor igazságügy-miniszterrel együtt látogatott Szegedre – ekkor beszélt először a szegedieknek az egyetemi redukciós tervekről. Több lehetőség is felmerült. Az egyik lehetséges változatként egész egyetemek megszüntetése szerepelt. A másik elképzelés szerint valamennyi egyetem leépítése vagy egyes fakultások megszüntetése merült fel, itt konkrétan a szegedi egyetem jogi fakultásának a megszüntetése került szóba. (*DélMo* 1933. március 12., 5.)

Ez a miniszteri bejelentés olyan hidegzuhanyként érte a Klebelsberg kollegialitásához, kitüntető segítségéhez és nagyvonalúságához szokott szegedi közvéleményt, hogy minden szegedi polgárban óriási felháborodást keltett. A miniszter hiába igyekezett szépíteni a helyzetet azzal, hogy köti őt nagy elődjének, Klebelsbergnek az emléke, így Szegedet – az esetleges redukció ellenére is – az ország második kulturális központjaként tartja számon, a sajtó máris egyetemrombolásnak minősítette a tervet. Nem kímélték Lázár Andor igazságügy-minisztert sem, aki 1932 őszén, Klebelsberg szegedi temetésén a kormányt képviselőként azzal vigasztalta a várost,

hogy „az alkotóval együtt nem szállhatnak sírba az alkotások”. Szemére vetették, hogy most éppen ő ad segédkezet az egyetem leépítéséhez.

Hóman szegedi útján meglátogatta a Kálvária téri épületben (a korábbi felső-ipariskolában) Szent-Györgyi professzor laboratóriumát is, és „a tudós részletesen tájékoztatta a minisztert a C vitamin előállítására végzett kísérleteinek eredményéről”. (*DélMo* 1933. március 14., 3.) Szent-Györgyi ekkor már nagy tömegben tudta kinyerni a szegedi paprikából a C vitamint, s eredményeit elküldte a világ többi kutatójának is a szerkezeti képlet megállapítására. Éppen készült eleget tenni Európa 10 nagyvárosában tartandó meghívásos előadókörútjának. Úgy gondolom, Szent-Györgyi feltehetően nyitott és együttműködő lehetett a miniszterrel, hiszen korábban a Klebelsberggel való együttműködés révén nagyon jó tapasztalatai voltak a kultuszminiszterrel való együttműködésről. Hóman azonban valószínűleg nem volt tisztában az ilyen kutatások jelentőségével, így nem tudta azt kellőképpen értékelni. Nem találták meg tehát azt a közös hangot, amit a természettudományok iránt nagy érdeklődést mutató Klebelsberg esetében szinte azonnal sikerült. Hóman továbbcsitította a földrajzi és régészeti tanszékek megtekintésére...

A látogatás eredményeként a két Szegedre látogató miniszter úgy döntött, hogy egyelőre az ítélőtáblát áthelyeztetni az iparostanonc iskolába, és az ítélőtábla helyére pedig a Somogyi Könyvtárat költöztetni. Az egyetem központi épületéhez nem nyúlta. A helyi újság március 12-i számában részletesen taglalja, hogy a jogi kar beszüntetését az államháztartás szempontjai nem indokolják, mert a joghallgatóktól befolyt tandíj fele visszafolyik az állampénztárba, a többi pedig a jogi kar és a testvérkarok szükségleteire költik el. Ha ez kiesik, úgy a hiányzó összeget a költségvetéstől kell majd megkérniük. A város már eddig is rengeteget – 7800000 pengőt – áldozott a Kolozsvárról elűldözött egyetemre, de a teljes, és nem csonka egyetemre. Valóban, sem a pécsi, sem a debreceni egyetem nem büszkélkedhetett ilyen mértékű városi önkormányzati támogatással. Az egyetem az 1872. évi XIX. és XX. törvények értelmében jött létre, ami kimondta, hogy az egyetem négy fakultásból áll: jogtudományi, orvosi, bölcsészeti, illetve matematikai és természettudományi fakultásból. A többi városban a természettudományok a bölcsészettudományok közé voltak besorolva, míg Szegeden önálló karként funkcionálhattak, és teológiai fakultás nem volt. S miután az egyetemet törvény alkotta meg és helyezte Szegedre, csakis újabb törvénnyel lehetne azt megcsonkítani – hangzott a szegedi jogászok érvelése. (*DélMo* 1933. március 12., 5.)

A következő hónapban Imrédy Béla pénzügyminiszter a ház elé terjesztette a következő évi költségvetési tervezetet. Ez alapján a kultusztárca költségvetésében a szegedi egyetem kiadásait 187000 pengővel csökkentették, amiből 79000 pengő volt személyi kiadás. Míg az egyetem 1931–32. évi költségvetési részesedése 3579000 pengő volt, a következő, azaz az 1932–33. évi költségvetésből már teljesen kimaradtak az építkezési költségek 700000 pengő tételben, ráadásul a felszerelési költségek is további 40000-rel csökkentek. Az így megmaradó 2375000 pengőt csökkentették le tehát még további 187000 pengővel. Az egyetem rektora, Schmidt Henrik azon-

ban bizakodó volt, mert egy ilyen mértékű csökkentés szerinté még nem jelenti egy fakultás megszűnését. Hóman egy kijelentése azonban tartogatott még bizonytalanságot, ugyanis azt közölte: „a költségvetés parlamenti vitájában kívánja bejelenteni, hogy milyen módon kívánja megoldani az egyetemi kérdést”. (DélMo 1933. április 20., 3.)

Ezt követően Hóman Bálint – Szily Kálmán államtitkár társaságában – április 22-én a debreceni Tisza István Tudomány Egyetemen, majd május 12-én a pécsi Erzsébet Tudomány Egyetemen tett látogatást. (DélMo 1933. május 13., 3.) Itt jelentette ki, hogy: „Én nem rombolni akarok, hanem építeni.” Ezzel nyilvánvalóan a sajtó azon támadásaira reagált, amelyek „egyetemromboló” kultuszminiszternek nevezték. (MÁRFI 2011, 135.) Következő nyilatkozatában kijelentette, hogy „teljes egyetem megszüntetésre nem hajlandó, de kénytelen lesz egyes tudománykarok szüneteltetéséhez és összevonásához fordulni”. Közölte azt is, hogy a közgazdasági egyetem, az állatorvosi főiskola és a műegyetem összevonását tervezi, továbbá Sopronból áthelyezi a bányászati főiskolát és az ott elhelyezett pécsi teológiai főiskolát. (DélMo 1933. június 1., 1–2.) De azt is hozzátette, a vidéki egyetemek vonatkozásában „elhatározása nem érett meg teljesen” és azon „az előre várható küldöttségjárás nem fog változtatni”, sőt politikai és társadalmi befolyásnak sem enged. (DélMo 1933. június 4., 1–2.)

Június 16-án a felsőház pénzügyi bizottságában Glattfelder Gyula csanádi megyés püspök is kiállt az egyetemek sértetlensége mellett, hangsúlyozva, hogy a leépítés „a szellemi proletariátus számát nem csökkentené, de számottevő pénzügyi hatása sem volna.” (DélMo 1933. június 17., 1–2.) Eltekintve attól, hogy „azok a városok – mint leginkább Szeged is –, amelyek óriási áldozatokat hoztak egyetemeikért, súlyos igazságtalanságot szenvednének minden reális ok nélkül”. A katolikus püspök ezen szigorú és metsző logikájú érvelése nagy hatást gyakorolt Hómanra. Ezután szinte védekezve magyarázta, hogy csupán átszervezésről, és nem lebontásról van szó: „az ország kulturális igényeinek megfelelően, a gazdasági lehetőségek keretei közt” biztosítják az intézmények működését.

A szegedi egyetem sorsa tehát még mindig bizonytalan volt, a szegediek azonban tartottak attól, hogy a jogi fakultást beolvasztják a pécsibe vagy egyszerűen beszüntetik, ezért a politikai befolyásolás és nyomásgyakorlás eszközéhez folyamodtak. Budapestre küldték Széchenyi István ügyvédet, a kormánypárt szegedi szervezetének főtitkárát, azzal a kultuszminiszternek szóló üzenettel, hogy „ha nem kap biztosítékot arra, hogy az egyetemet a kormány nem csonkítja meg, Szeged az egységes párt részére elveszett”. Ez különösen aktuális kérdés volt, hiszen az egy évvel korábban Nemzeti Egység Párttá alakuló Egységes Párt éppen ekkor tartotta országos tagtoborzó kampányát azzal a céllal, hogy tömegpárttá alakuljon. (ROMSICS 2005, 368.) A szegedi főtitkár pedig egyenesen Sztranyavszky Sándorhoz, a párt országos elnökéhez fordult segítségért, aki telefonon egyeztetett Hómannal. Ezután a miniszter a következő nyilatkozatot tette: „a következő tanévre megtörtént a gondoskodás a jogi fakultás fenntartásáról és ezt az időt fogja felhasználni a kérdés ala-

pos áttanulmányozására és tervezetének elkészítésére”. Bár Hóman ígéretet tett arra is, hogy megtárgyalja majd a kérdést az „illetékes tényezőkkel”, de ez az időhúzó nyilatkozata cseppet sem nyugtatta meg a szegedi vezetést és közvéleményt.

Hóman július 6-án Sopronba is ellátogatott, hogy az egykori selmeci főiskola elhelyezéséről tárgyaljon, de az ottani rektor, Fekete Zoltán is a diákság tiltakozó memorandumával fogadta. (*DélMo* 1933. július 7., 4.) Közben Szeged más oldalról is hátrányt szenvedett, mivel a kultuszminiszter leiratban közölte a törvényhatósággal, hogy a tanítói internátust egyelőre nem építik meg, mivel az arra szánt összeget egy minisztertanácsi határozat alapján a tanítóság illetményeinek kiegészítésére kellett fordítani. (*DélMo* 1933. augusztus 4., 3.)

Hóman – miközben több nyilatkozatában is lebegtette a jogi képzés reformját – egyetemi tervezetében első helyen a műegyetem teljes átszervezését helyezte ki-látásba. Eszerint a műegyetembe beolvasztja a közgazdasági egyetemet és a soproni erdészeti és bányászati akadémiát, hogy az intézet műszaki és gazdaságtudományi egyetemként folytassa működését. Később az 1934. évi X. tc. alapján létre is jött a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, ami 98 tan-székével az ország legnagyobb felsőoktatási intézménye lett. (UJVÁRY 2019, 41, 44., UJVÁRY 2015.) Azonban a szegedi közvéleményt még ez sem nyugtatta meg, hiszen Hóman tervezete előirányozta „egész sereg tanszék” megszüntetését is, sőt, a hírek szerint magasabb fórumokon még mindig nem tettek le több egyetemi kar megszü-n-tetéséről.

A szegedi Jog- és Államtudományi Kar megmenekülése

Végül is a szegedi jogi fakultást valószínűsíthetően egy országos hatókörű konferencia és annak demonstratív szereplői mentették meg a leépítéstől. Ugyanis 1933. szeptember 24-én a bírói és ügyészi kar vezetői – Lázár Andor igazságügy-mi-niszter vezetésével – Szegeden tartották éves konferenciájukat. Már a bevezető ma-gaszts gondolata – azaz: „ha igaz a mondás, hogy egy országnak talpköve és táma-sza a tiszta erkölcs és igazság, akkor ennek a támasznak és talpkőnek leghivatottabb művelői a bírák és az ügyészek” – sejtetni engedti, hogy a hatalmon lévő kormány nem akart konfrontálódni az ügyészi és az elvileg független bírói hatalom képviselő-ivel. (*DélMo* 1933. szeptember 24., 3.) A résztvevők egyébként felkeresték Glattfelder Gyula megyés püspököt is. A szegedi főméltóságok közül ugyanis ő állhatott legkö-zelebb a katolikus Hómanhoz. Valahányszor Hóman vagy államtitkára a minisztéri-umból Szegedre látogatott, mindig tiszteletüket tették a püspöknél is.

A demonstráció végül is sikerrel járt, mert Szily Kálmán államtitkár legkö-zelebbi látogatásakor az egyetem rektora, Széki Tibor úgy nyilatkozott, hogy „a jogi fakultás ügye jól áll”. Az államtitkár 1933. szeptember 27-e és 29-e között a redukció ügyében tett háromnapos látogatást a szegedi egyetemen, és annak gazdasági hi-vatalától kezdve valamennyi intézetét végigjárta. (*DélMo* 1933. szeptember 29., 3.) Szóba került a városnak az állammal szemben fennálló építkezési tartozása, amit

a város – a megállapodás alapján – csak akkor fizetett volna vissza az államnak, ha az befejezi az egyetemi építkezéseket. Nagyon valószínű, hogy Somogyi Szilveszter polgármester ezt használta ütkőkartjának a minisztériummal való tárgyalásokon a jogi fakultás védelmében, nyomatékositva azt a bírák és az ügyészek fent említett, demonstratív meghívásával. Hóman Bálint egy hónappal későbbi nyilatkozatában ugyanis arra hivatkozott, hogy a jogi kar fennmaradását a város kizárólag Somogyi Szilveszternek köszönheti, mert az ő érvei győzték meg arról, hogy a jogi kart nem lehet elvinni Szegedről. (*DélMo* 1933. október 21., 3.)

„Meggzúntetik a szegedi egyetem orvosi fakultását”

Az államtitkári látogatáskor Szily Kálmán a gazdasági hivatal után a déli órákban azonnal Szent-Györgyi professzort kereste fel, hogy hosszasan érdeklődjön kutatásainak eredményeiről. Legalábbis R. W. Moss, Szent-Györgyi amerikai biográfusa megemlíti egy anekdotát Szent-Györgyiről. Valószínűnek tartom, hogy Szily Kálmán ezen látogatásakor történhetett meg az az eset, amiről Moss egy minisztériumi tisztviselő látogatása kapcsán szólt: eszerint Szent-Györgyi éppen röplabdázott a diákjaival, és nem hagyta abba a játékot a tisztviselő érkezésekor (szeptember 28. csütörtök), hanem nyugodtan végigjátszotta a mérkőzést, megvárakoztatva ezzel a magas rangú funkcionáriust. (Moss 2005, 85.) Nagyon elképzelhető, hogy a tudóst felbosszantotta, hogy épp őt keresik meg a minisztériumból, amikor az egyetemi redukciónak tárgyalnak. Ne feledjük, hogy Szent-Györgyi ekkor már túl volt a nagyon sikeres, Európa 10 nagyvárosában 4 nyelven tartott előadókörútján. Haworth-szal közösen tisztázták az aszkorbinsav szerkezetét, felfedezte a P-vitamint is, és éppen a világhír küszöbén állt. Eközben pedig egy kelet-közép-európai, vidéki város egyetemének ideiglenesen elhelyezett laboratóriumában dolgozott.

Nem tudjuk, miről is folyt a diskurzus, de a sajtó két hét múlva kiszivárgott hírként közölte, hogy Szily államtitkár látogatása óta ismét veszélybe került a szegedi egyetem integritása. Ezúttal azonban már az orvosi fakultás meggzúntetése volt a tét. A sajtó bosszúsán jegyzi meg, hogy Szeged városának feltétlenül szerződést kellett volna kötnie az állammal az egyetemre vonatkozóan, és „biztosítania kellett volna magát, hogy az, amibe oly sok pénzázdozatot fektetett, csorbítatlanul megmarad”. (*DélMo* 1933. október 15., 3.) De Klebelsberg és a város között olyan nagy volt a kölcsönös bizalom, hogy ezt elmulasztották.

A fenti kiszivárogtatott hírek ellenére egy hét múlva mégis bombaként robbant a hír, a helyi lap öles betűkkel, szalagcímként közölte, hogy „Meggzúntetik a szegedi egyetem orvosi fakultását”. (*DélMo* 1933. október 21., 1, 3.) Kiderült, hogy a készülő egyetemi reform a szegedi egyetemet sújtja majd a legjobban, hiszen a következő tanévtől legjelentősebb karának, az orvostudományi karnak a meggzúntetését tervezik. A kultuszminiszter terve szerint a szegedi egyetemen meggzúnik az orvosképzés, meggzúnnak az elméleti tanszékek és intézetek, és csak a klinikák maradnak

meg, redukált keretek között. (Mivel Szent-Györgyi is egy ilyen elméleti tanszéken dolgozott, az Orvosvegytani Intézetben, valószínűsítőnek látszik a tudós elleni személyes támadás is.) A klinikákat a végzett orvosok továbbképzésére, ún. cseléd-könyves orvostanhallgatók foglalkoztatására és népegészségügyi célra használják majd, a szegedi orvostanhallgatókat pedig más egyetemekre „kényszerítik”. Mint látható, most Szeged legnagyobb büszkeségeit, a klinikákat és kutatóintézeteket fenyegette a veszély. Azokat, amelyeknek fényében a várost Tisza parti Göttingának tervezte Klebelsberg.

Ráadásul a rossz hír éppen Klebelsberg halálának első évfordulóján látott napvilágot, és ez jogos felháborodást váltott ki a szegedi közvéleményben. *„Óriási izgalmat, mérhetetlen elkeseredést keltett Szegeden az orvosi fakultás megszüntetésének terve”* – kommentálta a helyi sajtó, hozzátéve, hogy a polgármester megrendítő beszédet mondott Klebelsberg Kuno kriptájánál. (*DélMo* 1933. október 22., 3.): „Szegedi nagy alkotásodat most veszély fenyegeti, világosítsd fel égi szózatoddal azoknak elméjét, és szívét, akiktől ez intézmények sorsa függ” – fohászkodott Somogyi Szilveszter. Az egyetemi vezetők hiába érveltek azzal, hogy „[...] az elméleti tanszékek megszüntetése illetve áthelyezése fizikailag is keresztülvihetetlen, mert ezeknek a tanszékeknek a keretében beépített, óriási költséggel fölszerelt tudományos és kutató-intézetek működnek, köztük azok az intézetek, amelyeknek anyagi alapját a Rockefeller Alapítvány vetette meg.” Az intézkedésektől a minisztérium 250000 pengő megtakarítást remélt. Az egyetemek képviselői Hómannal tárgyalva felvették a lehetőségét annak, hogy a redukcióval érintett városok vezetése arányosan magukra vállalják ennek az összegnek a kifizetését, hogy megtartsák saját egyetemük sértetlenségét. Hóman azonban azt válaszolta nekik, hogy „beszélni sem lehet erről a megoldásról”. Az egyetemek megnyirbálását ugyanis fontos politikai szempontok követelik meg, nemcsak takarékosági elvárások.

Erre a helyi politika újból a politikai befolyásolás eszközét helyezte kilátásba: a Nemzeti Egység Pártjának vezetői kijelentették, hogy csakis az egyetem épségének biztosítása esetén vállallják el a párt vezetését. Somogyi Szilveszter polgármester a tervezetet tekintve Szily Kálmán eltökéltségét veszélyesebbnek látta, mint a kultusz-miniszterét. Hóman ugyanis megint halogató jellegű kijelentést tett: a vidéki egyetemek sorsa „még nem dőlt el” – mondta.

Az egész város forrongott. A diákság nagy tüntetést szervezett (*DélMo* 1933. október 25., 3–4, 7.), amihez a tanárok is csatlakoztak, és természetesen Somogyi Szilveszter polgármester is melléjük állt. A mintegy ezerfős diákság „Nem hagyjuk az orvosi fakultást! Éljen az intéger egyetem!” – jelszavakkal tüntetett az egyetemi épületek előtt. Somogyi Szilveszter beszédében kiemelte, hogy a város nyolcmillió pengőt költött az egyetemre, és ebből hétmillió volt az orvosi karra és a klinikákra fordított összeg, a többi karé pedig mindössze egy millió. „A legtökéletesebb és legjobban felszerelt orvosi egyetem az országban a miénk... Még a Rockefeller Alapítvány képviselője is elismerte”, hogy a világon szinte példa nélküli, hogy egy város annyit áldozzon az egyetemére, mint Szeged” – mondta.

A tiltakozó diákság végül memorandumban fordult a kultuszminiszterhez, hogy „a szegedi egyetemet eredeti épségben fenntartani és universitási jellegét épségben hagyni kegyeskedjék”. A memorandumot mintegy ezer diák írta alá. A tiltakozáshoz csatlakozott az orvoskari segédszemélyzet is. Végül a küldöttség Szent-Györgyi professzort, a világhírű biokémikust is megkérdezte, aki a következőképpen nyilatkozott: „Én csak azt tanácsolhatom, hogy menjetek vissza és folytassatok azt a fontos kultúrmunkát, amellyel az országnak eddig is olyan nagy szolgálatot tettetek, jobban járulva hozzá annak biztonságához és jövőjéhez bárki másnál. [...] Én magam meg vagyok győződve, hogy semmi olyan intézkedés nem történhetik, amely akár egész egyetemünket, akár annak bármely fakultását léteiben fenyegetné. [...] A múlt évben volt alkalmam Párizsban átnyújtani a Rockefeller-alap elnökségének három hatalmas kötetét, amely az orvosi karnak az utolsó két év alatt megjelent tudományos munkáit, kutató eredményeit tartalmazza, amely kötetekben a ti munkátok is lényeges szerepet játszik. De ezenkívül az orvosi vagy természettudományi kar megszüntetése nálunk azért sem lehetséges, mert ezen kar tudományos intézetének felszereléséhez a Rockefeller-alap óriási összegekkel járult hozzá, amivel szemben az ország kötelezettséget vállalt az irányban, hogy az intézményeket fenntartja. Az egyezmény egyoldalú megszegése az összeg hiánytalan visszafizetésén kívül egy olyan, a becsületesség szabályaival ellenkező tett volna, amely világszerte közbotrányt okozna és megingatná a magyar nép megbízhatóságába vetett mindjobban erősödő hitet. Magam, aki lényegesen járultam hozzá ahhoz, hogy a Rockefeller-alap nekünk segítséget nyújtott, egy ilyen beszüntetési ügygel egy percig sem azonosíthatnám magamat, és ha ilyen irányú intézkedés történne, az egyetemet és az országot kénytelen volnék elhagyni.”

Szent-Györgyinek ez a kijelentése nagy feltűnést keltett, hisz a közvélemény előtt nem voltak ismertek a Rockefeller Alapítvánnyal kötött megállapodás pontos részletei. De a méltatlankodó szegedi közvéleményt és az önkormányzatot ez még cseppet sem nyugtatta meg. A rendkívüli közgyűlésen ugyanis fény derült arra, miért hivatkozik Hóman Bálint az egyetemcsonkítás indoklásakor politikai elvárásokra. Hóman szerint a Független Kisgazdapárt gyakorol nyomást a kormányra (ROMSICS 2005, 367–377.), és követeli a kultuszminisztérium költségeinek csökkentését, elsősorban az egyetemi kiadások redukálását. A felbolydult közgyűlés azonnal küldöttség indítását javasolta a kisgazdapárt vezetőségéhez, hogy meggyőzzék őket, követelésük „[...] mérhetetlenül sokat árt a magyar kultúrának és semmit sem használ a magyar kisgazdáknak.” (DélMo 1933. október 27.,1.)

Közben az egyetemrombolás elleni tiltakozás országossá vált. Többek közt báró Korányi Sándor is a szegedi orvoskar érdekében szólalt fel. Kiemelte, hogy a kar költségeinek nagy része a betegellátás finanszírozására fordítódik, és csak kis hányada jut az oktatásra, tehát a beszüntetéssel valójában a népegészségügy károsodna. (DélMo 1933. október 27., 3.) A Képviselőházban az egységes párti Navratil Dezső állt ki az egyetem csorbíthatlansága mellett, hangsúlyozva, hogy a szegedi egyetem

a kolozsvári folytatása, így megcsonkítása ellentétben lenne a revízió szándékával. (*DélMo* 1933. október 27., 4.)

A tiltakozás egyre nagyobb méreteket öltött, az orvostanhallgatók kiáltványa mellett nagygyűlésen tiltakozott az ipartestület, a szegedi öregcserkészek csapata, akik hangsúlyozták, hogy a szegedi paprika az orvoskari kutatások jóvoltából lett népszerű és jó exportcikke Szegednek és környékének. Back Bernát vezetésével a szegedi kormánypárt elnöksége nevében küldöttség kereste fel Fabinyi Tihamér kereskedelmi minisztert, aki Kiskundorozsma képviselője volt, és arra kérte, álljon az egyetemért indított küzdelem élére. (*DélMo* 1933. október 29., 2.) Egy másik kormánytagot, Lázár Andor igazságügy-minisztert a szegedi ügyvédi kamara próbálta „erélyes tiltakozással” befolyásolni, Somogyi Szilveszter polgármester pedig Szent-Györgyi nyilatkozatán felbuzdulva azt hangoztatta, hogy a Rockefeller Alapítvány most is 25 000–25 000 pengővel támogatja az egyetemet. Bár Szent-Györgyi nevét nem, de kutatásainak világhírű eredményeit minden fórum kiemelte. (Valószínűleg sejtették, hogy Szent-Györgyi nevének említése inkább borzólná, mint nyugtatná a kedélyeket a minisztériumban.) A tiltakozók kieszközölték, hogy november 3-án, pénteken a MÁV külön „kultúrvonatot” indítson Budapestre, amelyen Somogyi Szilveszter polgármester vezetésével egy ’monstre’ küldöttség utazik Gömbös Gyula miniszterelnökhöz és Hóman Bálint kultuszminiszterhez az egyetem sorsáról tárgyalni. (*DélMo* 1933. október 29., 3.) Eközben a szegedi kisgazdák küldöttséget delegáltak Dr. Dettre János és Pásztor József személyében Budapestre a párt elnökéhez, Eckhardt Tiborhoz, hogy tisztázzák a helyzetet és felkérjék a pártvezetőt, álljon a szegedi egyetem integritásának ügye mellé. (*DélMo* 1933. október 31., 1–2.) Eckhardt Tibor kijelentette, hogy a szegedi egyetem elsorvasztása soha nem volt és most sem követelése a kisgazdapártnak. Az egyetemek megcsonkításáról pedig a kormánnyal még tárgyalni sem hajlandó addig, „[...] amíg a kormány nem terjeszt elő minden problémát átfogó tervezetet az államháztartás rendbehozatalára [...], a legőszintébb készséggel áll a szegedi egyetem védelmére és a legnagyobb eréllyel fog interveniálni a kormánynál.”

Miközben a hallgatókkal együtt már 2000 fő szándékozott felutazni Budapestre és ott felvonulással(!) tiltakozni, az illetékes hatóságok nem engedélyezték a különvonat indulását. (*DélMo* 1933. október 31., 7.) Ezután Somogyi Szilveszter polgármester már egy harmadik kormánytagtól, a pénzügyminiszter Imrédy Bélától kért audienciát az egyetem ügyében, a diákok képviselőiben pedig Kovács Mihály egyetemi hallgató Sztranyavszky Sándorhoz, a Nemzeti Egység Párt elnökéhez fordult segítségért. A szegedi iparosok kezdeményezésére a szociáldemokrata párt parlamenti frakciója is védelmébe vette a szegedi egyetemet.

Sikeres megoldás minisztertanácsi határozat formájában

A végsőig fokozott feszültséget Szily Kálmán telefonbejelentése oldotta fel, amikor a kultuszminiszteri szándék megváltoztatását közölte. A kultuszminiszter ugyanis végül úgy döntött, hogy fenntartja mindhárom vidéki egyetemen a meglevő fakultásokat, tehát a szegedi egyetem orvosi fakultását is. „A kérdést tanszékek megszüntetésével oldja meg, Szegeden úgy, hogy öt vagy hat tanszéket szüntet meg. Feleslegesnek tart minden további demonstrációt és a pénzügyminiszter felkeresését.” (DélMo 1933. november 3., 5.) A végső szót az egyetemi reform ügyében tehát minisztertanácsi határozat mondta ki.

A tanács elfogadta Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztését, miszerint a Műegyetem fentebb említett átszervezése mellett az összes egyetemek tanszékeinek számát 328-ra csökkentik, „egy egyetemen sem szüntetnek meg kart vagy karokat, ehelyett a tanszékek számát szállítják le és pedig a budapestin 98-ra, a szegedi egyetemén 47-re, a debreceni egyetemen 47-re, a pécsin 45-re, a József műegyetemen pedig 91-re.” (UJVÁRY 2019, 41. és DélMo 1933. november 4., 1–2.) Mivel Szegeden 55 tanszék működött, ezért nyolc tanszéket kellett megszüntetni. Ez karonként 1–2 tanszék szüneteltetését jelentette, törekedve a párhuzamoságok megszüntetésére, továbbá arra, hogy a megüresedett tanszékeket ne töltsék be új tanerővel. (Ezt hívták természetes apasztásnak, LADÁNYI 2002, 17.) A határozat az 1934/35-ös tanévtől lépett életbe.

Hóman eközben a budapesti tudományegyetemet mindenképp meg akarta óvni a veszteségektől. „A tanszékek csökkentésével figyelembe kell venni, hogy [...] legalább egy, viszonylag teljes egyetem maradjon és ez természetesen a budapesti Pázmány Péter egyetem kell, hogy legyen. A többi egyetemeknél az eddigi tervek-től eltérően a redukciót teljes arányossággal kívánom végrehajtani” – nyilatkozta. A szegedi egyetemen ez – a legnagyobb fejlődést mutató 1931/32-es tanévhez képest – igen nagy apasztást eredményezett. Ennek megfelelően – az 1934/35-ös költségvetési évben az 1931/32-es tanévhez képest – a jogi karon 16-ról 11-re, az orvosi 16-ról 14-re, a bölcsészeten 18-ról 13-ra, a matematikai és természettudományin 12-ről 9-re csökkent a tanszékek száma. Így az egyetem tanszékeinek száma (47) csak 5-tel volt több, mint 1872-ben, az alapítás évében. Ezen az sem változtatott sokat, hogy „a csökkentés foganatosítása részben nyugdíjazással, részben más egyetemre való kinevezéssel történt”. (CSEKEY 1936, 19–20.)

Tehát a fő cél, hogy a szegedi egyetemnek egy kara se szűnjön meg, szerencsésen megvalósult. A veszedelem elhárításában nagy szerepe volt a városnak és a városvezetésnek, az egyetemnek és előjáróinak, valamint magának Szent-Györgyi-nek is. Az egyetemi ifúság nevében Kovács Mihály joghallgató mondott köszönetet Sztranyavszky Sándornak, hogy eljárta a kormánynál (DélMo 1933. november 4, 4.), Somogyi Szilveszter polgármester pedig Glattfelder Gyula megyéspüspöknek. (DélMo 1933. november 18., 2.) A püspök ugyanis a polgármester kérésére titokban többször is tárgyalt a kultuszminiszterrel és a pénzügyminiszterrel az egyetem csor-

bíthatlansága érdekében. De volt más, nem nyilvános közbenjárás is, ugyanis a beteg és kórházban fekvő főispán, Baranyi Tibor Kállay Miklós földművelésügyi minisztert kérte meg, hogy a kormányban képviselje Szeged érdekeit. A miniszter (később miniszterelnök) készséggel vállalta a közbenjárást, mivel Szegedet fontos agrárközpontnak tartotta, ráadásul családi szálak is kötötték a városhoz. (*DélMo* 1933. november 5., 5.) Úgy vélem, a sok segítség között talán a korabeli szellemi arisztokráciához mentalitásban, világnézetben közelebb álló püspök közbenjárása hathatósabb lehetett, mint Szent-Györgyi tudománypolitikai érvei. Hóman maga is elismerte, hogy meghajolt a helyi érdekek előtt, de belenyugodott abba, hogy a vidéki tudományegyetemeknél a tanszékcsoökkentés a megfelelő megoldás. A pénzügyminiszterrel egyeztetve kísérletet tesznek arra – nyilatkozta –, hogy „[...] a vidéki egyetemek valamennyi karuk fenntartásával, de a tanári létszám megfelelő csökkentésével próbáljanak hivatásuknak eleget tenni.” (LADÁNYI 2002, 34–35.)

Következmények

Szent-Györgyi hazai előmenetelét hátrányosan befolyásolta fenti közéleti szereplése. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy pályázatát a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Élet- és Körvegytani Intézet vezetésére 1933-ban és 1934-ben is elutasították. Ráadásul a budapesti professzori karban az a mendemonda terjedt el, hogy az egész C vitamin-történet egy maszlag, és Szent-Györgyi nem alkalmas személy a tanszékre. „Összes ellensége igyekezett elterjeszteni, hogy a C vitamin csak egy reklámtrükk, hogy Szent-Györgyi szabadkőműves” – nyilatkozta Fodor Gábor, Kossuth-díjas kémikus, egykori egyetemi hallgató. (R. W. Moss 2003, 127.)

A kultuszminisztérium személye iránti bizalmatlansága még a Nobel-díj elnyerése után sem szűnt meg. Ezt támasztja alá az is, hogy a szegedi Természettudományi Kutatási Bizottságnak, melynek Szent-Györgyi kezdetektől az elnöke volt, 1940-re – Szily Kálmán államtitkár, miniszteri kiküldött mellett – Domanovszky Sándor történész is a tagja lett az Országos Természettudományi Tanács delegáltjaként. (BALÓ 1943, 61.)

Felhasznált szakirodalom és források

- BALÓ József (szerk.) 1943, *A magyar királyi Ferenc József-Tudományegyetem évkönyve az 1939–40. tanévről*, Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó RT
- CSEKEY István (szerk.) 1936, *A magyar királyi Ferenc József-Tudományegyetem évkönyve az 1934/35. és 1935/36. tanévről*, Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó RT
- KEREPESZKI Róbert 2010, *A Debreceni Tudományegyetem hallgatóinak emlékirata az egyetem megcsonkítása ellen*, *Gerundium*, 1, 109–121.
- LADÁNYI Andor 2002, *A gazdasági válságtól a háborúig, A magyar felsőoktatás az 1930-as években*, Budapest, Argumentum

- MÁRFI Attila 2011, „Nem rombolni akarok, hanem építeni” – Hóman Bálint és a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem viszonya az 1930-as években In *Történeti ártértekelés. Hóman Bálint a történész és a politikus*, Szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, Ráció
- Ralph W. Moss, 2003, *Szent-Györgyi Albert*, Budapest, Typotex
- PÜSKI Levente 2015, *A Horthy-korszak parlamentje* (sorozatszerk. BELLAVICS István, GYURGYÁK János, KEDVES Gyula), Budapest, Országgyűlés Hivatala
- ROMSICS Ignác 2005, *Bethlen István, Politikai életrajz*, Budapest, Osiris
- TASINÉ CSÚCS Ildikó Mária 2019, *Szent-Györgyi Albert politikai és közéleti tevékenysége Magyarországon*, doktori disszertáció, Eger
- UJVÁRY Gábor 2015, *Hómant még a népbíróóság sem illette olyan súlyos vádakkal, mint a mai bírálói*, Magyar Nemzet Hétfégi Magazin, 2015. július 27. weboldal: <https://mno.hu/hetvegimagazin/homant-meg-a-nepbirosag-sem-illette-olyan-sulyos-vadakkal-mint-mai-biraloi-1297119>
- UJVÁRY Gábor 2019, *Hóman Bálint és népbíróósági pere*, Budapest–Székesfehérvár, Ráció Kiadó–Székesfehérvár Városi Levéltár és Kutatóintézet
- Képviselőházi Napló 1931. XI. kötet, 1932. augusztus 12. – 1932. november 9.
- A Délmagyarország c. napilap aktuális számai

A kaposvári 151. sz. Turul Cserkészcsapat zászlótartói és zászlaja a kis vármegyeháza, azaz a levéltár épülete előtti téren 1927-ben